

Mudârabede Tarafların Kâr Üzerindeki Haklarının Hukukî Niteliđi

Cemal Kalkan *

Öz

Mudârabe işletim sürecindeyken tarafların oluşmuş ya da oluşacak kâr üzerinde hakları sabit olmaktadır. Söz konusu haklar, klasik fıkıh eserlerinde üç farklı durum ve düzeyde ifade edilmektedir. Birincisi, mudârabe sermayesinin ticari mala dönüşmesiyle meydana gelen haktır. Bu durumda taraflar ticari mal üzerinde hak sahibi olmakta ve bu hak “hakku’t-temellük” diye adlandırılmaktadır. İkincisi, mudârabe varlıklarının sermayenin değerini aşmasıyla oluşan haktır ki bu durumda taraflar, bu artış üzerinde milk hakkını elde etmektedir. Fakihler söz konusu hakkı “hakku’l-milk” olarak isimlendirmektedir. Üçüncüsü ise kârın paylaşılmasıyla elde edilen bir haktır. Bu durumda taraflar kâr hisselerine malik olmaktadır. Tarafların kâr üzerindeki bu hakkına “milk” denilmektedir. Fakat paylaşılan kârların tarafların zimmetinde istikrar kazanması için sermayenin sahibine teslim edilmesi ya da akdin feshedilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada söz konusu hakların hukukî niteliği Hanefi fûrû-ı fıkıh kaynakları üzerinden ayrıntılı olarak ele alınacak ardından tarafların söz konusu kârlar üzerinde ne gibi tasarruflar yapabileceği ortaya konulacaktır. Böylece mudârabe temelli çalışan katılma hesabı kârı üzerinde yapılacak tasarrufların sınırı belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mudârabe, Kâr, İstihkak, Hak, Milk.

* Arř. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, ORCID: 0000-0002-0616-5303, kalkancemal@gmail.com
Bu makale, “Mudârabe Sözleşmesinde Kâr” adlı doktora tezinden istifade ile hazırlanmıştır.

Legal Characteristic Of The Parties' Rights On Profit In Mudaraba

Abstract

Parties to mudaraba, while it is in operational process, have rights to profits that yielded or will yield. In the classical fiqh books, these rights are expressed on three different levels and aspects. The first of them is the right that is realized with transformation of capital of mudaraba into commercial commodity. In that case the parties have rights on the commodity and this right is called as "ḥaqq al-tamalluk". The second one is the right that is realized with exceeding of mudaraba possessions value of the capital, in which case the parties obtain "milk right" on the basis of the rise. Faqīhs call this right as "ḥaqq al-milk". The third one is the right that is realized when the profit is divided. In that case the parties possess dividends. This right of the parties on profit is called as "milk". However, for passing divided profits into possession of parties, it is necessary that the capital must be delivered back to capital owner or the contract must be annulled. In this work, legal characteristic of aforementioned rights on the basis of Hanafite furū' al-fiqh sources will be elaborately discussed and then it will be presented that what kind of disposition can be made on the profits in question. Thus, limits of dispositions that are made on participation account profits that operate as based on mudaraba, will be determined.

Keywords: Mudaraba, Profit, Passing into Possession, Right, Milk.

مراحل حقوق المضارب ورب المال في عقد المضاربة

الخلاصة

في أثناء المضاربة يثبت للطرفين الحق في الربح المحقق وغير المحقق. حقوق المضاربة في الربح يذكرها الفقهاء على ثلاث مراحل. يثبت في المرحلة الأولى لطرفي المضاربة حق؛ إذا تحول رأس المال إلى عروض، وفي هذه الحال يثبت لرب المال والمضارب حق؛ لتوهم الربح، ويسمى: حق التملك. والمرحلة الثانية تثبت إذا زادت قيمة عروض المضاربة على رأس المال، وفي هذه الحال يثبت للطرفين حق بهذه الزيادة. ويُطلق عليه الفقهاء: حق الملك. بعد تقسيم الربح تنتهي المرحلة الثالثة، والتي ينتقل فيها الحق إلى ملك لطرفي المضاربة، وهذا الملك لا يثبت إلا بأحد الشرطين: فسخ العقد، أو إعادة رأس المال لصاحبه. تناولت في هذا البحث - بالتفصيل - الحقوق التي يذكرها فقهاء الحنفية؛ وتوصلت إلى أن هذه الحقوق تُقسم إلى ثلاث مراحل، بناء عليه يكون لكل من طرفي المضاربة حقا بحسب هذه المراحل. وجدوى هذا التقسيم تظهر في ضبط حساب الربح في حسابات الاستثمار في المصارف الإسلامية.

الكلمات المفتاحية: المضاربة، الربح، الاستحقاق، الحق، الملك.

A. Giriş

Mudârahe, taraflardan birinin sermayesini, diğerinin emeğini ortaya koyduğu kâr ortaklığı sözleşmesi şeklinde tanımlanmaktadır.² Bu sözleşme fıkıh eserlerinde *muâmele*³ ve *kırâd/mukârada*⁴ kelimeleriyle de ifade edilmektedir. Tanımda yer alan “şerike/شركة” kelimesinden hareketle, sözleşmenin ortaklık olduğu söylene de bu kelimeyle diğer ortaklıkların değil de kârda ortaklığın kast edildiği açıktır.⁵ Çünkü mudârib, sermayede ortak olmadığı gibi meydana gelen maddî zarara da ortak değildir. Ayrıca mudârabede ortaklık, yalnızca akdin bir aşamasında gerçekleşmekte o da akdin semeresi (kâr) safhasındadır.⁶ Buna rağmen modern çalışmalarda mudârahe, ortaklık olarak kabul edilmektedir.⁷ Bize göre mudârahe, ortaklıktan ziyade kendine özgü bir sözleşmedir.⁸

Mudârahe sermayesinin çalıştırılmasıyla elde edilen artışa kâr denilmektedir. Sermayeye tâbi bir konumda değerlendirilen kârın ortaya çıkması için, öncelikle sermayenin belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü asıl belirlendikten sonra tâbi ortaya çıkmaktadır. Mudârahe sözleşmesinde kârın; yarı yarıya, üçte bir, dörtte bir gibi oranlı (şâyi‘) olması gerekmektedir.⁹ Bu sebeple mudârahe emeğinin karşılığı olarak kârdan bir hisse yerine maktû bir ücret verilmesi caiz

² Alaaddin İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr a’la dürri’l-muhtâr Haşiyetü İbn Abidîn*, thk. Abdulmecid Halebî (Beyrut: Dâru’l-mârifet, 2015), 8/497. [عقد شركة في الربح بمال من جانب وعمل من جانب]

³ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fî tertibi’ş-şerâ’i’* (Beyrut: Dâru’l-kitâbi’l-ilmiyye, 1424), 8/8; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye Şerü’l-Hidâye*, (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1970), 5/87.

⁴ Ebü’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî (el-ced) İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü’l-mümehhidât li-beyânî mâ-i ktedathü rüsümü’l-Müdevvene mine’l-ahkâmi’ş-şer’iyyât ve’t-tahsilâtü’l-muhkemât li-ümmehâti mesâ’ilihe’l-müşkilât*, thk. Muhammed Hacî (Beyrut: Daru’lgarbi’l-İslâmî, 1988), 3/5; Muhammed b. Ömer Büceyrimî, *Tuhfetü’l-habîb ala’l-hatîb: el-ma’rûf bi’l-ikna’ fî halli’l-elfâzi ebî Şüca* (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1996), 3/535.

⁵ Muhammed Zekeriya Fatih el-Kudât, *es-Selem ve’l-mudârahe* (Amman: Dâru’l-fikir, 1983), 158.

⁶ Abdullâh b. Ahmed b. Osman Huvaytır, *el-Mudârahe fî’ş-şeri’ati’l-İslâmiyye* (Riyad: Kunûzu İşbilya, 2006), 25.

⁷ Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle*, (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1990), 290. Kudât, *es-Selem ve’l-mudârahe*, 158.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Kalkan, *Mudârahe Sözleşmesinde Kâr* (Tez, İstanbul Üniversitesi, 2020), 25-26.

⁹ Ya’kub b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa’d el-Kûfî Ebu Yusuf, *Kitâbu’l-âsâr*, thk. Ebu’l-Vefâ el-Afgânî (Karaçi: Mektebetü dari’l-ulûm, 1430), 2/663.

değildir.¹⁰ Zira maktû ücret verildiğinde diğer taraf kârdan mahrum kalabilmekte ve kâr ortaklığı bozulabilmektedir. Böylece mudâra akdi fasit olmaktadır.¹¹

Kâr oranlarındaki bilinmezlik, tarafları çekişmeye götürmüyorsa bu durum mudâra benin sıhhatine engel değildir. Fıkıh kaynaklarında taraflardan birinin kâr hissesi belirlenip diğerinin belirlenmemesi, miras ayetindeki tereke paylaşımına benzetilmiştir. “Ölen kişinin çocuğu yoksa ve ana-babası hayattaysa mirasın üçte biri anaya verilir.”¹² Yani terekenin kalan kısmı da babaya kalmaktadır. Nasıl ki ayette miras payı zikredilmeyen tarafa, mirasın kalan kısmı tekabül ediyorsa aynı şekilde mudâra kârın kalan kısmı düşmektedir.¹³

Mudârabede taraflar arasındaki kâr ortaklığının ihlal edilmemesi gerekmektedir.¹⁴ Kâr paylaşımı, akdin temel ilkesine aykırı olması durumunda - yani kârın maktû olması- taraflar, kârı oranlı sisteme göre bölüşürler. Bu durumda akit geçerli ileri sürülen bu şart geçersiz olur. Fakat günümüz çalışmalarında bu ortaklığa zarar vermeyecek bazı şartlar ileri sürülmüştür. Örneğin kârın belirli bir oranın üzerinde gerçekleşmesi durumunda, tespit edilen oran üzerindeki tutarın taraflardan birisine ait olması kararlaştırılabilmektedir.¹⁵ Ancak gerçekleşen kâr belirlenen oranda veya bu oranın altında olursa kâr paylaşımı, üzerinde anlaşma sağlanan şayi hisseye göre yapılır.¹⁶

Kar paylaşımı yapılırken sermayenin kısımlara bölünerek, bu kısımlarla yapılan ticaret neticesinde elde edilen kârın da dağıtılması kâr ortaklığına zarar vermektedir. Örneğin, sermayenin üçte birinin kârı sermayedara, diğer üçte ikisinin kârı mudâra verilmesi şeklinde bir kâr paylaşımı geçerli değildir. Çünkü mudâra ve sermayedarın kâr payları, mudâra kârının tamamı üzerinden

¹⁰ Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm şerhu mecelleti'l-ahkâm*, 4 c. (Kostantiniyye: Matbatu'ebu'd-diya, 1330), 3/727.

¹¹ Ebu Yusuf, *Kitâbu'l-âsar*, 2/663; Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybanî, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın (Katar: Dâru İbn Hazm, 2012), 4/123; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 8/502.

¹² En-Nisâ, 4/11.

¹³ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beirut: Dâru'l-mârifet, 1989), 22/25.

¹⁴ Ebû'l-Feth Zahîrüdîn Abdürreşid b. Ebî Hanîfe b. Abdîrezzâk el-Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye* (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003), 5/120; Ayrıca bkz. Recep Özdirek, *İslam Hukukunda Akit Hürriyetini Sınırlayan Durumlar* (İstanbul, 2009), 274-284.

¹⁵ Ali el-Haffif, *eş-Şerikât fi'l-fıkhı'l-İslâmî buhûsun mukârene* (Kahire: Dâru'l-fikri'l-arab, 2009), 94; İsa Dayfullah Mensûr, *Nazarîyetü'l-erbâh fi'l-mesârîfi'l-İslâmiyye dirâse mukârene* (Amman: Daru'n-nefâis, 2007), 184.

¹⁶ Heyet, *el-Meâyîru's-şer'iyye: en-nassu'l-kâmil li'l-mâyîri's-şer'iyye (AAOIFI)* (Menâme: Daru'l-meymân, 2015), 372.

verilmelidir.¹⁷ Bununla birlikte kârda ortaklığın bozulmaması şartıyla taraflar, her bir ticaretin kârının farklı oranlarda olmasını kararlaştırabilir.¹⁸

Mudârabe kârı hakkında dikkat edilmesi gereken bir başka husus da tarafların kâr paylarını yalnızca kârdan almalarıdır. Bazen anlaşma esnasında mudâribe kâr payı olarak mudârabe varlıkları dışında başka bir şey verilebilmektedir. Bu durum kârın maktu olmasına sebep olmaktadır. Örneğin, mudâribin kâr payının bir kısmını toplam kârdan, diğer kısmını ise sermayedara ait gayr-i menkulün gelirinden verilmektedir. Oysa mudârib, kâr payını sermayedarın mudârabe varlığından hariç başka bir malından karşılayamaz.¹⁹ Bu ve benzeri şartlarla kurulan sözleşmelerde taraflardan birinin aldanması söz konusu olabilmektedir.

Mudarebede her iki taraf da kâr amacı güder. Taraflardan birisinin veya her ikisinin kâr amacı gütmemesi halinde kurulan akit, karz veya bidaa akdine dönüşerek mudarebe olmaktan çıkar. Yine kârın üçüncü kişi lehine olmasının şart koşulması durumunda şart geçersiz akit mudarabe akdi olarak geçerlidir.

Buna göre kârın tamamı mudâribe tahsis edilince akdin mudârabe olarak değerlendirilmesi zorlaşmaktadır. Hanefi fakihler, böyle bir durumda sözleşmenin mudârabe kelimesiyle kurulmasından hareketle akdin *karza* dönüştüğünü kabul eder.²⁰ Sermayedar, mudârib olarak değerlendirilen kimseye sermayeyi karşılıksız olarak teslim ettiği için bu işlem teberrûdur. Teberrû da karz şeklinde gerçekleşir.²¹

Kârın tamamı sermayedara ait olması şartıyla sermaye işletildiğinde ise akit, bidâa (gönüllü olarak işletme) dönüşür.²² Sermayeyi mudârib sıfatıyla işleten kimse, müstebdî/ücretsiz vekîl²³ olacağından ne kârdan bir pay ne de bir ücret

¹⁷ Burhânîpurlu Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*, nşr. Abdullatif Hasan Abdurrahman (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2000), 4/313; Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, 3/315.

¹⁸ Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, 5/120.

¹⁹ el-Allâme Muhammed Veli b. Resül el-İzmîrî, *Kemâlü'd-dirâye fî cemî'i'r-rivâye min şürûhi'l-Mültekâ* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2017), 8/324.

²⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 8/26; Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr*, nşr. Muhammed Adnan Derviş, (Beyrut: Dâru'l-erkâm, t.y.), 3-4/25; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî el-Meydânî, *Lübâb fî şerhi'l-kitâb* (Âsitane, t.y.), 269.

²¹ Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, 5/121.

²² Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 8/26.

²³ Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, 3/728.

alabilir. Bu durum, akitlerde sözün değil maksadın göz önünde tutulacağını gösterir.²⁴

Diğer yandan mudârabede kâr, sermayedar veya mudârib dışında üçüncü bir tarafa kısmen ya da tamamen ayrılabilir. Söz konusu taraf, mudârible birlikte iş yüklenmişse kârdan hisse alır. Çünkü bu durumda sermayedar, sanki sermayeyi iki kişiye vermiştir. Hanefîlere göre mudâra akdi ile ilgisi olmayan yani çalışmayan üçüncü tarafa kârın bir kısmının şart koşulması caiz değildir. Akit esnasında böyle bir şart ileri sürüldüğünde söz konusu şart batıl, akit ise geçerlidir.²⁵ Örneğin, mudâra kârının belli bir kısmı; miskinlere, hacılara, kölelere veya işletmeyle ilgisi olmayan üçüncü tarafa şart koşulması durumunda, şart geçersiz olup üçüncü tarafa verilmesi kararlaştırılan kısım da sermayedara verilir.²⁶ Çünkü söz konusu tarafların mudâra işlemi sermaye ve emekleri yoktur. Bu sebeple bunlar için ileri sürülen şart yok hükmündedir ve şart kılınan miktar da sermayedarındır.²⁷

Sonuç olarak mudâra, kâr ortaklığı üzerine kurulan bir sözleşme olduğu için tarafların kârda ortak olmaları gerekmektedir. Bunun için sözleşme esnasında kâr paylaşım oranlarının belirlenmesi, akdin sıhhati için zorunludur. Bu bağlamda kârın oranlı ve akit esnasında malum olmasına, taraflardan birine kârdan maktû bir bedelin şart koşulmamasına, kârdan bir hissenin üçüncü tarafa şart koşulmamasına ve kârın yalnızca mudâra taraflarına özgü olmasına dikkat edilmelidir.

B. Kâr İstihkak Süreci: Tarafların Mülkiyetine Geçiş

Mudâra sözleşmesinde mudâribin²⁸ kâr üzerindeki milk²⁹ nitelikli hakkı,

²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 22/25; Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 8/26; Meydânî, *el-Lübâb*, 269.

²⁵ Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 8/8; Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, 3/725.

²⁶ Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhîzâde (Damat Efendi), *Mecmau'l-enhur fi şerh-i mülteka'l-ebhur (Durrü'l-müntekâ ile birlikte)*, (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998), 3/456; İzmîrî, *Kemâlü'd-dirâye*, 8/326; Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-Türî, *Tekmilâtü'l-bahri'r-râik Şerhü Kenzi'd-dekâik*, nşr. Şeyh Zekerîya Ümeyrat (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1997), 7/455.

²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 22/28.

²⁸ Mudâra kârı, hükmen sermaye sahibinin mülkiyetinde kabul edildiği için kâr istihkak süreci mudâribin hakkı üzerinden ele alınacaktır. Bkz. Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 8/33; Osman b. Ali el-Zeylâ, *Tebyinü'l-hakâik şerh-i kenzi'dekâik*, (Çelebi haşiyesiyle), thk. Ahmed Azzu İnaye (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010), 5/560.

²⁹ Milk terimi, mülkiyeti içine alan daha üst kavramdır. Aynı hak terimine yakın bir kavramdır. Milk terimi, mülkiyetle mahiyet olarak aynı, ancak kapsam olarak farklıdır. Örneğin rehin Hanefîlerde mahiyet olarak milktir. Ancak rehinin kapsam olarak hak

üç farklı durum ve seviyede gerçekleşmektedir. Birincisi, mudâraibe sermayesinin ticari mala dönüşmesiyle ki bu durumda mudârib ticari mal üzerinde hak sahibi (حَقُّ التَّمَلُّكِ) olmaktadır. İkincisi, mudâraibe varlıklarının sermayenin değerini aşmasıyla ki bu durumda mudârib bu artış üzerinde milk hakkını (حَقُّ الْمَلِكِ) elde etmektedir. Üçüncüsü ise kârın paylaşılmasıyla ki bu durumda taraflar kâr hisseleri üzerinde mülkiyet (مِلْك) sahibi olmaktadır. Fakat paylaşılan kârların tarafların zimmetinde istikrar kazanması için sermayenin sahibine teslim edilmesi ya da akdin feshedilmesi gerekmektedir. Bahsetmiş olduğumuz bu üç durum, sırasıyla şu şekilde ele alınabilir.

1. Sermayenin Ticarî Mala Dönüşme Durumu

Mudârib, mudâraibe sermayesiyle bir emtia satın aldığı anda sermaye ticari mala dönüşmektedir. Sermayenin ticari mala dönüşmesiyle mudâribin bu mal üzerinde bir hakkı ortaya çıkmaktadır.³⁰ Söz konusu hak, fıkıh kaynaklarında *mücerred* ve *müstehak*³¹ hak şeklinde açıklanmaktadır.

Mudâraibe varlığında herhangi bir artış gerçekleşirse de mudâribin bu varlığın maliyetinde bir hakkı vardır. Örneğin mudâraibe sermayesiyle satın alınan metanın değeri sermayeyi aşarsa meta sermayedarın mülkiyetindedir. Ancak mudâribin hakkı, bu metanın maliyetindedir, denmiştir.³² Bu durum, mudâribin hakkının en zayıf halkasını oluşturmaktadır.

Fıkıh literatüründe, mudâribin mudâraibe varlığı üzerindeki hakkı, *milke nispet edilen hak* (حَقُّ نِسْبَةِ الْمَلِكِ)³³ şeklinde de açıklanmıştır. Mudâraibe adına satın alınan ticari malda artış gerçekleşmediği sürece ticari mal, sermayedarın mülkiyetindedir. Fakat mudâribin bu mal üzerinde milke nispet edilen bir hakkı vardır.³⁴ Ayrıca mudâribin söz konusu hakkına, *milke benzeyen hak* (حَقُّ يُشْبِهُهُ)

sahibine verdiği yetki sınırlıdır. Milk terimi yaygın kullanımda aynı hakları ifade ederken mutlak kullanımda daha geniş kapsamlı aynı hak olan mülkiyeti ifade etmektedir. Ayrıca mülkiyetin milkle eş anlamlı kullanılması hataya sebep olabilmektedir. Bkz. Hasan Hacak, *İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi* (Doktora, Marmara, 2000), 161, 258.

³⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 8/514.

³¹ Burhânüddin Sadru's-şeriâ b. Maze el-Buharî (İbn Mâze), *el-Muhîtu'l-burhânî*, nşr. Eşref Nur Ahmet (İdaretü'l-Kur'an, t.y.), 8/220; Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, 5/56.

³² Serahsî, *el-Mebsût*, 22/126.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 22/126.

³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 22/126. Metin şöyledir:

ولا ينبغي للمضارب ولا لرب المال أن يبطأ جارية اشتراها للمضاربة كان فيها فضل على رأس المال، أو لم يكن، ولا يقبلها، ولا يلمسها؛ لأنه إن لم يكن فيها فضل فهي ملك رب المال، ليست بزوجة للمضارب ولا بملك يمين، ولكن للمضارب فيها حق نسبة الملك، حتى إن رب المال لا يملك أخذها منه ولا نهى المضارب عن التصرف فيها، فكان

36 (حَقُّ بُضَائِي الْمَلِكِ), 35 (الملك) da denilmiştir. Mudârabede kâr tahakkuk etmediğinde mudâribin kâr üzerinde milke benzeyen bir hakkı oluşur. Sermayedarın mudâribi tasarruftan men edememesi bunun açık delilidir.³⁷ Mudârib, işte bütün bu hakları, oluşacak kâr sebebiyle elde etmektedir.³⁸

Bahsetmiş olduğumuz bu hak sayesinde mudâribin birtakım yetkileri meydana gelmektedir. Böylece mudârib, mudârabeye ait ticari malı satma yetkisini (حق البيع) elde eder. Yine mudârabeye ait alacakların teslim alınması görevi mudâribe aittir. Zira akdın hakları sözleşmeyi bilfiil icra eden mudâribe dönmektedir.³⁹ Ayrıca mudâribin ticari mal üzerindeki hakkı, rehin alan kimsenin (mürtehin) rehin mal (merhûn) üzerindeki haps hakkına benzemektedir.⁴⁰

Mudâribin mudârabeye varlığı üzerindeki hakkını zekât bölümünde görmek mümkündür. Mudârib, normal şartlarda mudârabeye varlığının zekâtını, sermaye sahibinin izni olmadan veremez. Bunun için mudâribin sermaye sahibinden özel izin alması gerekmektedir. Ancak Ebu Hanife'ye (ö. 150/767) nispet edilen zayıf bir görüşe göre mudârib, mudârabeye varlığı üzerindeki hakkına istinaden zekât tahsildarına (âşir) mudârabeye zekâtını verebilir. Böylece Ebu Hanife, sermayenin ticari mala dönüşmesiyle mudâribin mal üzerindeki hakkının “milk” niteliğine (منزلة الملك) dönüştüğünü ileri sürer.⁴¹

المضارب ممنوعا عن التصرف، والتي يختص بالملك فيها والوطء ودواعيه من هذه الجملة، وكان رب المال ممنوعا من ذلك لقيام حق المضارب فيها.

“Mudârabeye adına satın alınan câriye ile ne sermayedar ne de mudârib cinsel ilişkide bulunabilir. Câriyenin değeri sermayeyi aşsın ya da aşmasın fark etmez. Onlar cariye ne öpebilir ne de câriyeye dokunabilir. Çünkü değeri sermayeyi aşmıyorsa cariye sermaye sahibinin mülkiyetinde olup, mudâribin ne eşi ne de cariyesidir. Fakat onda mudâribin milke nisbet edilecek bir hakkı vardır. Bu nedenle sermaye sahibi onu mudâribden alamadığı gibi mudâribin de onda (satma vb.) tasarrufta bulunmasını da yasaklayamaz. Bu nedenle hem mudâribin hem de cariye sahibinin tasarrufta bulunması yasaktır. Câriye ile cinsel ilişki ve buna götüren şeyler de bu kapsama girmektedir. Sermaye sahibi, cariye de mudâribin hakkı bulunduğu için bunu yapamamaktadır.”

³⁵ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 8/56.

³⁶ Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâik*, 7/553; Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, 5/133.

³⁷ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 8/56. Metin şöyledir:

إذا اشترى جارية، فليس لرب المال أن يطأها، سواء كان فيه ربح أو لم يكن أما إذا كان فيه ربح، فلا شك فيه؛ لأن للمضارب فيه ملكا ولا يجوز وطء الجارية المشتركة، وإن لم يكن فيها ربح، فللمضارب فيها حق يشبه الملك، بدليل أن رب المال لا يملك من التصرف ولو مات كان للمضارب أن يبيعه فصار كالجارية المشتركة.

³⁸ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, 8/33. İbare şöyledir:

له فيه فائدة في الجملة لتوهم الربح

³⁹ Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, 5/127.

⁴⁰ Buhârî (İbn Mâze), *el-Muhîtu'l-burhânî*, 18/159, 219; Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, 5/125.

⁴¹ Burhâneddîn Alî b. Ebî Bekr Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî (Leknevî şerhiyle)* (İstanbul: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1986), 2/201.

Sonuç olarak Hanefilere göre, sermayenin ticarî mala dönüşmesiyle mudârib, mudârobe varlığı üzerinde milk edinme hakkını “حقُّ أن يتملك” elde etmiştir.⁴² Sermaye ticari mala dönüştükten sonra sermayedarın mudârobe varlığı üzerinde dilediği tasarrufu yapamaması, mudâribin söz konusu hakkı sebebiyledir. Bu durum, mudâribin kendi kâr hissesi sebebiyle hakkının sabit olduğu ilk aşamadır, denilebilir. Diğer yandan mudârabenin kuruluş sermayesiyle ticari malın kıymeti eşit olsa ve sermayedar mudârobe malını itlaf etse tazmin etmez. Çünkü bu durumda henüz mudâribin hakkından bahsedilmez.⁴³

2. Kârın Ortaya Çıkma Durumu

Mudâribin satın aldığı emtianın değeri, mudârobe sermayesinden fazlaysa kâr ortaya çıkmış demektir.⁴⁴ Böylece mudâribin kâr üzerinde hakkı sabit olur ve bu hak sayesinde mudârib birtakım tasarruflarda bulunur.⁴⁵ Bu bağlamda fıkıh eserlerinde mudâribin mevzubahis hakkına işaret eden birçok ibare vardır.⁴⁶ Örneğin, “mudârib bir cariye satın aldığı anda kâr olsun veya olmasın sermayedar, cariye ile münasebette bulunamaz. Mudârabede kâr varsa mudâribin cariye üzerinde milk’i olur ve böylece sermayedarın cinsel ilişkiye girmesinin yasak olduğunda şüphe kalmaz. Çünkü müşterek cariyeyle cinsel birliktelik caiz değildir.”⁴⁷

Görüldüğü üzere mudârib, kâr hakkı sayesinde söz konusu ticari malda ortak kimse gibi muamele görmektedir. Bir başka örnek de şudur: Sermayede artış gerçekleştiğinde mudârib, mudârobe varlığı olan köleyi azâd edebilir. Bu durum, mudârobe kârı üzerinde mâlik gibi tasarrufta bulunduğunu gösterir. Çünkü bir köleyi azâd etmek ancak ona malik olan kimsenin yapabileceği bir işlemdir.⁴⁸

⁴² Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, 8/42.

⁴³ Bu durum, mudârobe adına satın alınan köle öldürüldüğünde, mudâribin kısas hakkına sahip olup olmadığı tartışılırken açığa çıkmaktadır. Bkz. Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, 8/57.

⁴⁴ Tûrî, *Tekmiletü’l-bahri’r-râik*, 7/451.

⁴⁵ Merginânî, *el-Hidâye*, 6/189; Zeylâî, *Tebyinü’l-hakâik*, 5/532, 535; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 8/508, 514; Tûrî, *Tekmiletü’l-bahri’r-râik*, 7/455; İzmîrî, *Kemâlü’l-dirâye*, 8/ 317.

⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 22/55; Ebû Muhammed Gıyaseddin Ganim b. Muhammed Ganim el-Bağdadi, *Mecmaü’l-damânât fi mezhebi’l-İmami’l-Azam Ebi Hanife en-Nu’man*, nşr. Muhammed Ahmed Serac, Ali Cum’a Muhammed, 2 c. (Kahire: Darü’s-Selam, 1999), 2/659.

⁴⁷ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, 8/56.

⁴⁸ Tûrî, *Tekmiletü’l-bahri’r-râik*, 7/451; Şeyhîzâde (Damat Efendi), *Mecmau’l-enhur*, 3/452; Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râz el-Cessâs, *Şerhü Muhtasarı Tahavî*, thk. Said Bektaş (Beyrut: Dâru’l-beşâiri’l-İslâmiyye, 2010), 3/375.

Yine mudârib, sermayedarın evini şüfa‘ hakkı sebebiyle mudârabeye için satın alamazken sermayede kârın meydana gelmesiyle bu evi satın alabilir.⁴⁹

Mudârib, bu hak sayesinde sermayedarın alacaklılarından ve vârislerinden daha öncelikli konumdadır.⁵⁰ Satın alınan mudârabeye varlıklarının değeri sermayeyi aşması durumunda, mudârib borçlulardan mudârabeye alacaklarını almak (التقاضي) zorundadır. Çünkü alacağı tahsil etmek onun görevidir. Çünkü mudârib, alacağın bir kısmında milk nitelikli hakka (حقّ الملك) sahip olmuştur.⁵¹ Ayrıca mudârib, mudârabeye emtiasını murabaha yöntemiyle satacağı zaman, kendi kâr hissesi oranında indirim yapma yetkisine sahiptir.⁵² Mudârib, işte bütün bu tasarrufları mevzubahis hakkı sayesinde yapabilmektedir.

Diğer yandan mudâribin kendi kâr hissesine malik olması için kârın ortaya çıkması yeterli kabul edilmemiştir. Çünkü kârın ortaya çıkmasıyla mudâribin kâr hissesine mâlik olacağını dile getirenler⁵³ aynı zamanda kârın mudâribin zimmetinde henüz istikrar kazanmadığını söylemiştir. Dolayısıyla mudâribin kâr üzerindeki mülkiyeti henüz kesinleşmemiştir. Çünkü mudâribin kâr üzerindeki hakkı paylaşımından önce gelip gitmektedir (متردد). Bunun için Hanefî fakihler, mudârabeye varlıklarının sermayeyi aşması durumunda yani kâr edildiğinde, mudâribin kâr hakkını “hakku’l-milk” (حق الملك) şeklinde ifade etmiştir.⁵⁴ Ayrıca fakihler, mudâribin kâr üzerindeki milk nitelikli hakkının gerçek milk (حقيقة الملك) olmadığını, bunun yalnızca milk hakkı (حق الملك) olduğunu dile getirmişlerdir.⁵⁵

3. Kârın Paylaşılma Durumu

Paylaşımından önce mudâribin kâr üzerindeki hakkı gelip gitmektedir.⁵⁶ Paylaşımından sonra tarafların kâr hisselerine milk-i istikrarla sahip olabilmesi için sermayenin sahibine teslim edilmesi ya da akdin feshedilmesi elzemdir.

⁴⁹ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, 8/57.

⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 22/55.

⁵¹ Velvâlicî, *el-Fetâva’l-velvâlicîyye*, 5/127.

⁵² Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, 8/61.

⁵³ Bahauddin İsbicâbî, *Zâdu’l-fukahâ şerh-u muhtasari’l-Kudûrî*, nşr. Yasir Kahtanî (Câmiat-ü Ümmi’l-kurâ, 1436), 593; Hüsameddin Ali b. Mekki er-Râzî, *Hülâsatü’l-delâil fî tenkîhi’l-mesâil*, (*Kudûrî şerhi*), thk. Ebü’l-Fazl ed-Dimyâdî (Riyad: Mektebetü’r-rüşd, 2007), 483.

⁵⁴ Buharî (İbn Mâze), *el-Muhîtu’l-burhânî*, 18/231; Muhammed Ehsen es-Sıddıkî Nânûtvî, *Haşiyetü kenzi’l-dakaik* (Karaçi: Mektebetü’l-büşrâ, 2010), 3/108.

⁵⁵ Buharî (İbn Mâze), *el-Muhîtu’l-burhânî*, 18/160, 161.

⁵⁶ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, 8/ 40, 41.

Mudârabeye sermayesi sahibine teslim edilmeden önce dağıtılan kârlar, mudâribin zimmetinde istikrar kazanmaz.⁵⁷ Çünkü mudârabeye varlığı zayi olduğunda zararın kapatılması veya sermayenin tamamlanması için dağıtılan kârlar geri alınır.⁵⁸ Ancak mudârabeye sermayesi sahibine teslim edildikten sonra, kâr paylaşılırsa ardından sermaye tekrar mudâribeye verirse bu durumda dağıtılan kârlar mudâribin zimmetinde istikrar kazanır. Artık bu kârın iade edilmesi söz konusu olmaktan çıkar.⁵⁹ Çünkü önceki şartlarla akit yeniden kurulmuştur.

Dağıtılan kârın mudâribin zimmetinde istikrar kazanması için mudârabeye sermayesinin sahibine teslim edilmesi gerekir.⁶⁰ Bu mesele *Mecmaü'd-damânât*'ta şöyle açıklanmıştır:

“Kâr paylaşımının sıhhati, mudârabeye sermayesinin kabz edilmesine bağlıdır. Sermaye, sahibine teslim edilmeden yapılan kâr paylaşımı geçersizdir. Çünkü kâr, sermaye üzerindeki artıştır. Artış da yalnızca sermayenin sahibine teslim edilmesiyle tahakkuk eder.”⁶¹

Mudârabeye sermayesi, sermayedara ulaşmadan kârın paylaşılması, ölenin borçları ödenmeden mirasçılarının terekeyi paylaşmalarına benzer. Örneğin, vârisler terekeden borç miktarını ayırıp kalanı paylaşırsa sonra da borç için ayrılan miktar alacaklılara ulaşmadan zayi olsa paylaşma işlemi geçersiz sayılır. Bu durumda vârisler, aldıkları paraları geri ödemeleri gerekir. Çünkü bu paralarda alacaklıların hakkının bulunduğu ortaya çıkmıştır.⁶² Aynı şekilde sermaye sahibine teslim edilmeden mudârib kârdan bir miktar alsa sermayenin zarar etmesi durumunda aldığı kârı iade etmek zorundadır. Sermaye sahibine teslim edilmeden önce verilen kârlar avans hükmünde olduğu için dağıtılan kârlar henüz tarafların mülkiyetine geçmemiştir.

Sermaye sahibine teslim edilmeden mudâribin dağıtılan kârlara milk-i istikrarla mâlik olmadığını gösteren bir başka gerekçe de şudur: Sermaye, sahibine teslim edilmeden mudârib kendi kâr hissesine milk-i istikrarla mâlik olsaydı o zaman mudârib de zarara katlanmış olurdu. Çünkü mudârabede oluşan

⁵⁷ İsbicâbî, *Zâdu'l-fukahâ*, 598; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*, 4/351.

⁵⁸ Şeybanî, *el-Asl*, 4/244; Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râz el-Cessâs, *Muhtasarı ihtilâfi'l-ülemâ*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1995), 4/62; Radıyyüddîn Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, thk. Said Bektâş (Katar: Evrika li'd-dirasât, 2010), 3/463.

⁵⁹ Nânûtvî, *Haşiyetü kenzi'd-dakaik*, 3/102.

⁶⁰ Şeybanî, *el-Asl*, 4/244.

⁶¹ Bağdadî, *Mecmaü'd-damânât*, 2/663.

⁶² Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 9/169.

zarar, önce mudâribin kârının da bulunduğu brüt kârdan, ardından sermayeden karşılanmaktadır. Oysaki mudâribin sermayeyi tazmin etme sorumluluğu yoktur. İşte bu durum sermayenin sahibine teslim edilmeden, dağıtılan kârların mudâribin mülkiyetine geçmediğini göstermektedir.⁶³ Aynı şekilde sermaye, sahibine teslim edilmeden mudârib dağıtılan kâra malik olsaydı, sermayedar ile inân ortaklığı kurmuş olurdu. Hâlbuki mutlak mudârobe akdinde mudâribin böyle bir yetkisi yoktur. Tabii olarak burada gözden kaçırılmaması gereken bir durum vardır, o da sermayenin sahibine teslim edilmesiyle zımnen sözleşme fesh edilmiş olmaktadır.

Kâr paylaşımından sonra dağıtılan kârın mudâribin zimmetinde istikrar kazanmasının bir başka şartı akdin feshedilmesidir.⁶⁴ Bu durumda mudârobe sermayesi, sahibine teslim edilmese bile kâr mudâribin zimmetinde istikrar kazanmıştır. Dolayısıyla sermayenin zayı olması durumunda mudârib, dağıtılan kârı iade etmek zorunda değildir.⁶⁵

Mudârobe akdi, hakikî ya da hükmi olarak feshedilmektedir. Mudârabenin hakikaten feshedilmesinin keyfiyeti açık, hükmen feshedilmesi ise mudârobe için satın alınan kölenin cinayet işlemesi meselesinde belirgindir. Köle, cinayet işlediğinde maktulün velisine fidye ödenmesi gerekir. Mudârobe varlığının değeri sermayeyi aştığında, mudâribin söz konusu artış üzerinde hakkı sabit olmuştur. Bunun için mudârib de kâr hissesi miktarınca fidyeye katlanmak zorundadır. Mudârib kâr oranına göre fidye ödeyince kendi kâr hissesi üzerindeki *milki istikrar* (takarrür) kazanmıştır.⁶⁶ Böylece daha sonra meydana gelecek zararları kapatmak için önceden tahakkuk etmiş kâra müracaat imkânı ortadan kalkmıştır. Çünkü akit hükmen feshedilmiş ve ardından tekrar kurulmuştur.

⁶³ Ali Muhammed el-Hüseyn es-Savâ, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârobe fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-mudârobe'l-müştereke”, *Dirasât el-ulûmu'l-insânîyye* 19/1 (1992), 253-275, 267. Savâ, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârobe fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-mudârobe'l-müştereke”, s. 267.

⁶⁴ Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâik*, 7/546; Buharî (İbn Mâze), *el-Muhîtu'l-burhânî*, 18/228; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 8/515.

⁶⁵ Ubeydullâh b. Mes'ûd Sadrüşşeria (es-Sânî), *Şerhü'l-vikâye (Münteha'n-nükâye ile birlikte)*, thk. Salah Ebü'l-Hac (Amman: el-Verâk li'n-neşri ve't-tevzî, 2006), 4-5/251.

⁶⁶ Şeyhizâde (Damat Efendi), *Mecmau'l-enhur*, 3/462; Nânûtvî, *Haşiyetü kenzi'd-dakaik*, 3/108.

C. Sonuç

Mudârabede tarafların işletim süreci boyunca kâr üzerinde farklı düzeylerde hakka sahip olduğu görülmektedir. Mevzubahis hak, üç farklı durum ve seviyede gerçekleşmektedir.

Birinci durum, sermayenin *ticari mala* dönüşmesiyle gerçekleşir. Bu durumda tarafların oluşacak kâr üzerindeki milk nitelikli hakkının mahiyeti *hakku't-temellük* şeklinde ifade edilebilir. Böylece mudâribin ticari mal üzerinde hakkı sabit olur ve artık sermayedar mudârabeye varlığı üzerinde dilediği tasarrufu yapamaz. Ayrıca mudârabeye sermayesinin emtiyaya dönüşmesiyle akit bağlayıcı hale gelmiş ve sermayedarın mudârabeye varlığı üzerindeki hakkı kısıtlanmıştır. Bu durumda sermayedar, mudârabeye sermayesinde dilediği tasarrufta bulunamayacak ve mudâribeye karşı yabancı kimse konumunda değerlendirilecektir. Böylece mudârib, mudârabeye emtiasını satmaya ve haps etmeye yetkili olacaktır.

İkinci durum, mudâribin satın aldığı emtianın değeri, mudârabenin kuruluş sermayesini aşmasıyla yani kârın *ortaya çıkmasıyla* oluşur. Bu durumda tarafların bu hakkı, *hakku'l-milk* şeklinde isimlendirilebilir. Mudârib, söz konusu kâr hakkına istinaden akdi feshetmeye ve mudârabeye varlığı olan köleyi azâd etmeye yetkilidir. Aynı şekilde mudârib, sermayedarın evini şufa' hakkı sebebiyle mudârabeye için satın alamazken sabit olan bu hakkı sebebiyle artık evi satın alabilir. Çünkü bu durumda mudâribin şufaya sebep olan evde hakkı sabit olmuştur.

Üçüncü durum ise kârın paylaşılmasıyla oluşur. Paylaşım sonucunda taraflar, kâr hissesinde hak sahibi olur; bu hak *milk* olarak gerçekleşir. Ancak bu milkin istikrar kazanması için akdin sona erdirilmesi veya sermayenin sahibine geri verilmesi gerekmektedir. O zaman mudârib, kâr payı üzerinde milk-i istikrar sağlamış olmaktadır. Klasik fıkıh eserlerinde mudârabeye taraflarının kar üzerindeki hakları mudârib üzerinden ele alınsa da bahsetmiş olduğumuz bütün hak çeşitleri, kanaatimize göre sermayedar için de geçerlidir.

Tarafların kâr hissesine milk-i istikrar ile mâlik olduğu zamanın belirlenmesi, kâr üzerinde yapılabilecek tasarrufları belirleyecektir. Çalışma boyunca ulaştığımız bu tespit faizsiz bankacılık uygulamasındaki bazı sorunlara çözüm olabilmektedir. Örneğin bu tespit sayesinde vadesinden önce çekilen sermayenin kârına hesap sahiplerinin malik olup olmadığı sonucuna ulaşılabilecektir. Çünkü bu ve benzeri meselelerin çözümü tarafların kâra malik olduğu zamanın bilinmesine bağlıdır. Bu bağlamda mudârabeden yapılan kesintiler sermayeden

mi yoksa kârdan mı yapıldığı netleşmiş olacaktır. Ayrıca kârın tahakkuk anının tespit edilmesiyle modern kâr hesaplama sistemi birim-hesap değer yönteminin işleyişine ve meşrûiyetine katkı sağlayacaktır.

D. Kaynakça

- Bâbertî, Ekmeliüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el-İnâye Şerû'l-Hidâye*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1970.
- Bağdadi, Ebû Muhammed Gıyaseddin Ganim b. Muhammed Ganim. *Mecmaü'd-damânât fi mezhebi'l-İmami'l-Azam Ebi Hanife en-Nu'man*. nşr. Muhammed Ahmed Serac, Ali Cum'a Muhammed. 2 Cilt. Kahire: Darü's-Selam, 1999.
- Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1990.
- Buharî (İbn Mâze), Burhânüddin Sadru's-şeriâ b. Maze. *el-Muhîtu'l-burhânî*. nşr. Eşref Nur Ahmet. İdaretü'l-Kur'an, t.y.
- Büceyrimî, Muhammed b. Ömer. *Tuhfetü'l-habîb ala'l-hatîb: el-ma'rûf bi'l-ikna' fi halli'l-elfâzi ebî Şüca*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1996.
- Cessâs, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râz. *Muhtasarı ihtilâfi'l-ülemâ*. thk. Abdullah Nezir Ahmed. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1995.
- Cessâs, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râz. *Şerhü Muhtasarı Tahavî*. thk. Said Bektaş. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Ebu Yusuf, Ya'kub b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *Kitâbu'l-âsâr*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî. 2 Cilt. Karaçi: Mektebetü dari'l-ulûm, 1430.
- Hacak, Hasan. *İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi*. Doktora, Marmara, 2000.
- Haddâd, Radyüüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed. *el-Cevheretü'n-neyyire*. thk. Said Bektaş. Katar: Evrika li'd-dirasât, 2010.
- Haffî, Ali. *eş-Şerikât fi'l-fikhu'l-İslâmî buhûsun mukârane*. Kahire: Dâru'l-fikri'l-arab, 2009.
- Haydar, Ali. *Dürerü'l-hükkâm şerhu mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. Kostantiniyye: Matbatu ebu'd-diya, 1330.
- Heyet. *el-Meâyîru's-şer'iyye: en-nassu'l-kâmil li'l-mâyiri's-şeri'yye (AAOIFI)*. Menâme: Daru'l-meymân, 2015.
- Huvaytir, Abdullah b. Ahmed b. Osman. *el-Mudârabe fi's-şeri'ati'l-İslâmiyye*. Riyad: Kunûzu İşbilya, 2006.
- İbn Âbidîn, Alaaddin. *Reddü'l-muhtâr a'la dürri'l-muhtâr Haşiyetü İbn Abidîn*. thk. Abdulmecid Halebî. Beyrut: Dâru'l-mâriفة, 4. Basım, 2015.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî (el-ced). *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât li-beyâni mâ-i ktedathü rüsümü'l-Müdevvene mine'l-ahkâmi's-şer'iyyât ve't-tahsilâtü'l-muhkemât li-ümmehâti mesâ'ilîhe'l-müşkilât*. thk. Muhammed Hacî. Beyrut: Daru'lgarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1988.
- İsbicâbî, Bahaüddin. *Zâdu'l-fukahâ şerh-u muhtasari'l-Kudûrî*. nşr. Yasir Kahtanî. Câmîat-ü Ümmi'l-kurâ, 1436.
- İzmîrî, el-Allâme Muhammed Veli b. Resûl. *Kemâlü'd-dirâye fi cemî'i'r-rivâye min şürûhi'l-Mültekâ*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2017.
- Kalkan, Cemal. *Mudârabe Sözleşmesinde Kâr*. Tez, İstanbul Üniversitesi, 2020.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'*. , 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-ilmîyye, 2. Basım, 1424.

- Kudât, Muhammed Zekeriya Fatih. *es-Selem ve'l-mudârabe*. Amman: Dâru'l-fikir, 1983.
- Mensûr, İsa Dayfullah. *Nazariyetü'l-erbâh fi'l-mesârifi'l-İslâmiyye dirâse mukârene*. Amman: Daru'n-nefâis, 2007.
- Merginânî, Burhâneddîn Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî (Leknevî şerhiyle)*. 8 Cilt. İstanbul: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1986.
- Mevsîfî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr*. nşr. Muhammed Adnan Derviş. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-erkâm, t.y.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî. *Lübâb fi şerhi'l-kitâb*. Âsitane, t.y.
- Nânûtvî, Muhammed Ehsen es-Sıddıkî. *Haşiyetü kenzi'd-dakaik*. Karaçi: Mektebetü'l-büşrâ, 2010.
- Özdirek, Recep. *İslam Hukukunda Akit Hürriyetini Sınırlayan Durumlar*. İstanbul, 2009.
- Râzî, Hüsameddin Ali b. Mekkî er-. *Hülâsatü'd-delâil fi tenkîhi'l-mesâil, (Kudûri şerhi)*. thk. Ebü'l-Fazl ed-Dimyâdî. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2007.
- Sadrüşşerîa (es-Sânî), Ubeydullâh b. Mes'ûd. *Şerhü'l-vikâye (Münteha'n-nükâye ile birlikte)*. thk. Salah Ebü'l-Hac. Amman: el-Verâk li'n-neşri ve't-tevzî, 2006.
- Savâ, Ali Muhammed el-Hüseyn. "el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârabe fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-mudârabe'l-müştereke". *Dirasât el-ulûmu'l-insâniyye*, 19/1 (1992): 253-275.
- Serahsî, Ebü Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-mâriفة, 1989.
- Şeybanî, Ebü Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Asl*. thk. Muhammed Boynukalın. 12 Cilt. Katar: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Şeyh Nizâm, Burhânîpurlu. *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*. nşr. Abdullatif Hasan Abdurrahman. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2000.
- Şeyhîzâde (Damat Efendi), Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman. *Mecmau'l-enhur fi şerhi'l-mülteka'l-ebhur (Durrü'l-müntekâ ile birlikte)*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1998.
- Tûrî, Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-. *Tekmiletü'l-bahri'r-râik Şerhü Kenzi'd-dekâik*. nşr. Şeyh Zekeriya Ümeyrat. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1997.
- Velvâlicî, Ebü'l-Feth Zahîrüddîn Abdürreşîd b. Ebî Hanîfe b. Abdirrezzâk. *el-Fetâva'l-velvâliciyye*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003.
- Zeylâî, Osman b. Ali. *Tebyinü'l-hakâik şerh-i kenzi'd-dekâik, (Çelebi haşiyesiyle)*. thk. Ahmed Azzu İnafe. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2010.